

YEREL KALKINMADA İZMİR TARIM MODELİ'NİN GENEL BİR DEĞERLENDİRMESİ

Fatih ÇELİK¹

ÖZET

Yerel kalkınma, yerel aktörlerin işbirliğinde mevcut potansiyelin harekete geçirilmesi şeklinde tanımlanabilir. Yerel aktörlerden başlıcası, yerel yönetimler, kalkınma ajansı, kooperatifler, üniversiteler gibi kamu, özel ve sivil kurumlardır. Söz konusu yerel aktörler, yerel kalkınmada yönetim yaklaşımı temelinde faaliyette bulunmaktadır. Yerel aktörlerden kamu otoriteleri, yerel kalkınmayı hızlandırmak üzere kimi araçlar aracılığıyla “müdahale” etmektedir. Kamu müdahalesi, etkinlik, etki, sürdürülebilirlik gibi kimi kriterler çerçevesinde değerlendirilmektedir.

İzmir'in mevcut potansiyelini geliştirmek ve harekete geçirmek üzere 2000'li yıllarda İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin öncülüğünde bir yerelden kalkınma modeli (İzmir Modeli) geliştirilmiştir. İzmir Modeli, İzmir Tarım Modeli ve İzmir Tarım Dışı Model şeklinde iki alt modelden oluşmuştur. İzmir Tarım Modeli'nin temeli, İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin Tire Süt Kooperatifi ile yaptığı sözleşmeli üretim işbirliğine dayanır. Bu işbirliğinin başarısı üzerine model, diğer tarımsal kooperatiflerin eklenmesiyle genişlemiştir.

Bu çalışmada, İzmir Tarım Modeli başlıca aktörleri ve araçları itibarıyla nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniği ile incelenmiştir. Ayrıca İzmir Tarım Modeli, yönetim yaklaşımı ve kamu müdahalesini değerlendirme kriterleri çerçevesinde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Yapılan analizle İzmir Tarım Modeli kapsamında yürütülen faaliyetlerin, bir “model”den ziyade “örnek” çalışmalar olduğu kanaatine ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yerel Kalkınma, İzmir Modeli, İzmir Tarım Modeli, İzmir Büyükşehir Belediyesi, Tarımsal Kalkınma Kooperatifi.

¹ Fatih Çelik, Dr., Milli Eğitim Bakanlığı (Öğretmen), fatihcelik6673@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4486-5722.

A GENERAL EVALUATION of the IZMIR a GRICULTURAL MODEL in LOCAL DEVELOPMENT

ABSTRACT

Local development can be defined as activating the existing potential in cooperation with local actors. The main local actors are public, private and civil institutions such as local governments, development agency, cooperatives, universities. These local actors operate on the basis of the governance approach in local development. Public authorities, one of the local actors, “intervene” through some means to accelerate local development. Public intervention is evaluated within the framework of some criteria such as effectiveness, impact and sustainability.

In order to develop and activate the existing potential of Izmir a local development model (Izmir Model) was developed under the leadership of Izmir Metropolitan Municipality in the 2000s. The Izmir Model consists of two sub-models, the Izmir Agricultural Model and the Izmir Non-Agricultural Model. The basis of the Izmir Agricultural Model is based on the contractual production cooperation of the Izmir Metropolitan Municipality with the Tire Milk Cooperative. On the success of this cooperation, the model has expanded with the addition of other agricultural cooperatives.

In this study the Izmir Agricultural Model has been examined with the document analysis technique one of the qualitative research methods in terms of its main actors and tools. In addition the Izmir Agricultural Model was tried to be evaluated within the framework of the governance approach and public intervention evaluation criteria. With the analysis made it has been concluded that the activities carried out within the scope of the Izmir Agricultural Model are “exemplary” studies rather than a “model”.

Keywords: *Local Development, Izmir Model, Izmir Agriculture Model, Izmir Metropolitan Municipality, Agricultural Development Cooperative.*

1. GİRİŞ

Sanayileşme süreci, kırdan kente göçü artırmış ve doğal kaynaklar üzerinde “baskı”ya yol açmıştır. 1970’lerdeki çevre koruma hareketleri ile sürdürülebilir kalkınma kavramı² ortaya çıkmıştır. Artan dünya nüfusu, kırsal kaynakların korunmasını ve geliştirilmesini

² Sanayileşme ile çevre sorunlarının ortaya çıkması üzerine geliştirilen ve ilk kez Brundtland Raporu’nda (Ortak Geleceğimiz, 1987) kullanılan sürdürülebilir kalkınma kavramı, “gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılama yeteneğini tehlikeye atmadan bugünkü neslin ihtiyaçlarını karşılayan bir kalkınma yaklaşımı” şeklinde tanımlanmıştır.

gerektirmiştir. Kentlerin gıda talebini karşılayan kırsal alanların göçlerle boşalması ve kaynakların sürdürülebilirliğinin tehlikeye girmesi, sürdürülebilir kırsal kalkınmanın önemini artırmıştır. Sürdürülebilir kırsal kalkınma, kırsal alanların sosyo-ekonomik imkanlarının iyileştirilmesini ve doğal kaynakların korunmasını içermiştir. Küreselleşme ile kırsal kalkınma politikaları, tarım merkezli çok işlevselli ve entegre yaklaşıma dayalı politikalara dönüşmüştür.

Tarım sektörü, üretim, gelir ve istihdam açısından kırsal ekonomide önemli bir rol oynar. Dünya Bankası'nın bir raporunda (2007), tarıma dayalı ekonomilerde tarım sektörünün, büyümenin motoru olduğu; başka bir raporunda (2008) da tarımdaki GSYİH artışının yoksulluğun azaltılmasına etkisinin, diğer sektörlerdeki büyümenin üç katı olduğu belirtilmiştir (Wardhana vd., 2017: 161).

Kırsal kalkınma, çok düzeyli bir süreçtir. AB'nin kırsal stratejileri, esnek ve içsel (endojen) bir model temelinde tarım, tarım-turizm, tarım-çevre, tarım-zanaatçılık ya da tarım-sanayi sektörlerinin entegre bir şekilde gelişmesine dayanır (Pugliese, 2001: 123).

Türkiye, dünyanın en büyük yedinci tarım üreticisidir. Dünyada bazı kuru meyvelerin (fındık, kayısı gibi) ise, en büyük üreticisidir. İklimi ve ekolojik imkanları ile zengin bir biyoçeşitliliğe sahip olup; 10 binden fazla bitki türü (yaklaşık üçte biri endemik) doğal olarak yetişmektedir. Topraklarının % 36'sı (yaklaşık 28 milyon hektar) tarıma ayrılmıştır.

Türkiye'de tarım sektörünü geliştirmek üzere ulusal, bölgesel ve yerel düzeyde politikalar geliştirilmiştir. İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin öncülüğünde "yerelden kalkınma" yaklaşımı ile 2007 yılından itibaren geliştirilen ve İzmir Modeli olarak ifade edilen faaliyetler, yerel politikalara örnek verilebilir. İzmir Modeli, İzmir Tarım Modeli ve İzmir Tarım Dışı Model şeklinde iki alt modelden oluşmuştur.

Bu çalışmada, İzmir Tarım Modeli ele alınmıştır. Dört bölümden oluşan çalışmada ilk olarak, yerel kalkınma kavramı ile yerel kalkınmanın başlıca aktörleri ve araçları açıklanmıştır. Daha sonra araştırmanın önemi, amacı, yöntemi, sınırları ve sınırlılığı ortaya konmuştur. Bunu, İzmir Tarım Modeli'ne ilişkin literatür özeti izlemiştir. Dördüncü bölümde, İzmir Tarım Modeli'nin başlıca aktörleri ve araçları analiz edilmiştir. Son olarak, İzmir Tarım Modeli'ne ilişkin tespitler ve değerlendirmeler yapılmış ve öneriler getirilmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: YEREL KALKINMA

Yerel kalkınma, “yerel iktisadi aktörlerin gelirlerini, istihdam fırsatlarını ve yaşam kalitesini artırmak için yerel ekonomik kapasiteyi geliştirecek aşağıdan yukarıya doğru bir ekonomik kalkınma inisiyatifidir” (OECD, 2015). Bu kavram, literatürde başlıca iki yaklaşımla incelenmiştir. Bunlar, Keynesyen politikalara dayalı dışsal kalkınma yaklaşımı ve neoliberal görüşe dayalı içsel kalkınma yaklaşımıdır. 1970’li yıllara kadar popüler olan dışsal kalkınma yaklaşımına göre, yerel kalkınmanın temel unsurları emek, sermaye ve teknolojidir. 1970’lerdeki küresel ekonomik daralma ile Keynesyen politikaların popülerliği azalmıştır. Temeli Harrod-Domar ve Solow büyüme modelleri gibi neoklasik akıma dayanan içsel kalkınma yaklaşımı ise, entegre bir ekonomik büyüme ve yapısal değişim süreci ile yerel ve merkezi kurumların işbirliğini öngörür (Özdemir, 2017: 115).

Yerel kalkınma politikaları, 1980’lere kadar merkezi yönetim tarafından yürütülmüştür. 1980’lerde başlayan küreselleşme süreci ile ulusal kalkınma anlayışının yerini 1990’larda bölgesel kalkınma anlayışı almış ve yerel düzeyde de yönetimden yönetim³ anlayışına geçilmiştir (OECD, 2006). Böylece çok düzeyli ve çok aktörlü olan yerel kalkınma politikaları, belediyeler, kalkınma ajansları gibi yerel aktörlerin öncülüğünde mali destekler ve teşvikler gibi araçlarla yürütülmüştür (Çelik Efşan ve Yılmaz, 2021: 99).

2.1. Yerel Kalkınmanın Başlıca Aktörleri

Yerel kalkınma, yerel kamu, özel ve sivil kesim aktörlerinin ortak bir kalkınma stratejisini uyguladığı bir süreçtir. Bu süreçte, yerel yönetimler, kalkınma ajansları, sivil toplum kuruluşları (kooperatif vs.) gibi aktörler rol alırlar.

2.1.1. Yerel Yönetimler: Belediyeler

Yerel kalkınmanın aktörlerinden biri, yerel yönetimlerdir. Yerel halkın ortak ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulan; yürütme ve karar organları halk tarafından seçilen kurumlardır. Yerel kalkınmada başlıca iki rol üstlenmiştir. İlki, yol, su gibi altyapı yatırımları yaparak yerel ekonomik potansiyeli ortaya çıkarmaktır. İkincisi, yerel yönetimlerin liderliğidir. OECD’ye (2015) göre yerel ekonomik liderliğin iki unsuru

³ Yönetişim yaklaşımı, merkezi yönetimin bazı yetki ve sorumluluklarının yerel aktörlere devredilmesine dayanır. Ancak bu yaklaşım, kimi yazarlarca yoksulluk sorununa ve sosyal adalet, eşitlik gibi kavramlara kör bir kalkınma modeli olan yönetişimci kalkınma şeklinde nitelendirilmiş ve eleştirilmiştir (Özkan vd., 2012: 89).

vardır. Bunlar, kentin performansını artırma ve kaynakları yönetme becerisidir (Esen, 2018: 126).

Yerel yönetimlerden biri, belediyelerdir. Belediyelerin gelişimi, Fransız Devrimi'nden (1789) sonra kırdan kente göçün artmasıyla başlamıştır. Nüfusun yoğunlaştığı kentlerde ortaya çıkan sorunlar, merkezi yönetimden bağımsız yerel yönetimlerin (belediyelerin) kurulmasını gerektirmiştir. Belediyeler, yerel kalkınmada daha ziyade öncülük ve destekleme rollerini üstlenmiştir. Yerel kalkınmaya yönelik faaliyetleri, fiziksel, sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi kalkınma kavramları ile ele alınabilir (Göymen, 2004: 24-25; Uysal, 2018b: 104).

- Fiziksel Kalkınma: Kentin yol, su gibi temel altyapı ihtiyaçlarının karşılanmasıdır.
- Sosyal Kalkınma: Kentte, gelir artışının yanı sıra daha iyi konut, sağlık, ulaşım ve kültür gibi hizmetler vermektir.
- Kültürel Kalkınma: Genel olarak eğitim düzeyinin yükselmesi ile kültürel ve doğal varlıkların korunmasıdır.
- Ekonomik Kalkınma: Kentin ekonomik gelişmesi için uygun ortamın sağlanmasıdır.
- Siyasi Kalkınma: Yerel halkın karar ve uygulama süreçlerine katılımının sağlanmasıdır.

2.1.2. Bölgesel Kalkınma Ajansları

Büyük Bunalım (1929) sonrasında ulus devlet, ulusal kalkınma gibi kavramların yerine bölge, bölgesel kalkınma gibi yenileri geliştirilmiş ve yerel kalkınmadan sorumlu olarak Bölgesel Kalkınma Ajansları (BKA'lar) kurulmuştur. BKA'lar, aktörler arasında işbirliğini sağlamak, içsel ve dışsal kaynaklara dayalı yerel kalkınmayı hızlandırmak için kurulan bir örgüttür (Çelik, 2018a: 366). Başlıca amacı, bölgesel kalkınmayı sağlamaktır. Merkezi ve/veya yerel aktörler tarafından finanse edilir ve yönetilir (Çelik, 2018a: 367). Yerel kalkınma stratejileri hazırlamak, aktörler arasında işbirliğini sağlamak, bölgenin Ar-Ge ve yenilik yapma kapasitesini geliştirmek gibi faaliyetleri yürütürler (EURADA, 1999: 34-35).

2.1.3. Kooperatifler

Uluslararası Kooperatifler Birliği'ne göre kooperatif, "ortak ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçları ve istekleri, ortak sahip olunan ve demokratik olarak kontrol edilen bir işletme yoluyla karşılamak üzere

gönüllü olarak bir araya gelen insanların oluşturduğu özerk bir teşkilat'tır. Kırsal kalkınmanın temeli olan tarımsal kooperatifler, kır (üretici) ile kent (tüketici) arasında entegrasyonun sağlanmasında önemli bir rol oynarlar (TCKB,2018: 87).

Kökeni 14. yüzyıla dayanan kooperatifler, İngiltere'de sanayi devriminin çiftçiler ve işçiler üzerinde yarattığı ağır yaşam şartlarına karşı geliştirilmiştir. İlk olarak sanayi devrimi sonrasında İngiltere'de ve Almanya'da kurulmuştur. Günümüzde kooperatifler, sürdürülebilir yerel kalkınmada önemli bir rol üstlenmiştir (Özden ve Olgun, 2017: 262).

2.2. Yerel Kalkınmanın Başlıca Araçları

Yerel kalkınma politikaları araçları, ülkeler ve bölgeler arasında farklılık gösterebilir. Bu araçlardan başlıcaları, Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: Yerel Kalkınma Politikalarının Başlıca Araçları

Araçlar	Açıklaması
Yerel Planlama	Yerele dayalı planlar, kalkınmanın bölgesel, mekansal ve coğrafi boyutlarının planlara dahil edilmesini gerektirir.
Kamu Yatırımları	Kamu yatırımları (sabit ve sosyal sermaye), yerel kalkınmayı etkileme ve yönlendirme gibi bakımlardan katkıda bulunur.
Yerel Örgütlenme	Yerel kaynakların harekete geçirilmesi ile üretimin ve refah düzeyinin artmasını sağlar.
Mali Destek	Kamu kesimi, yerel kalkınmayı hibe, teşvik gibi araçlarla destekler.
Girişimciliğin Teşvik Edilmesi	Girişimciler, yatırımların ve istihdamın artmasına katkıda bulunarak, yerel kalkınmada önemli roller üstlenir.
Diğer Araçlar	Serbest ticaret bölgeleri, sanayi bölgeleri, teknoparklar gibi.

Kaynak: Ildırar'dan (2004: 20) yararlanarak düzenlenmiştir.

Yerel kalkınma araçları, birbirini tamamlamak üzere entegre bir şekilde kullanılır. Bu durum, politikaların ve araçların etkinliğini artırır.

3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ, AMACI, YÖNTEMİ, SINIRLARI ve SINIRLILIĞI

Dünyada yerel dinamikleri harekete geçirmek suretiyle ekonomik kalkınmasını sağlamış ve literatüre birer “başarı hikayesi” olarak geçmiş çok sayıda bölge vardır. Bunlara örnek olarak Tennessee Vadisi (ABD) ile Emilia-Romagna (İtalya), Shannon (İrlanda) ve Styria bölgeleri (Avusturya) gösterilebilir.

Tennessee Vadisi, ABD'nin en yoksul bölgelerinden biriydi. Başlıca geçim kaynağı tarım olan bölgede sık sık meydana gelen seller, tarımsal üretimi olumsuz etkiliyordu. Tennessee Nehri'nde barajlar ve sulama kanalları inşa etmesi için 1933 yılında Tennessee Vadisi Yönetimi (TVA) kurulmuştur. Entegre nehir havzasını yönetme (IRBM⁴), bölgesel planlama ve kalkınma yaklaşımlarını uygulayan TVA, dünyada ilk Bölgesel Kalkınma Ajansı (BKA) olarak kabul edilir. Kurduğu barajlar ve sulama kanalları ile seli kontrol altına almış, tarımsal üretimi artırmış ve sanayileşme sürecini başlatmıştır. TVA'nın IRBM deneyimi, çok sayıda ülkeye örnek olmuştur. Bunlardan biri, Türkiye'de 1977 yılında başlatılan Güneydoğu Anadolu Projesi'dir (Çelik, 2019a: 219-220, 223).

İrlanda'nın Shannon Havaalanı, transatlantik uçuşlarında önemli bir yakıt ikmal noktasıydı. 1950'lerde havaalanının önemini kaybetmesi üzerine bölge ekonomisini yeniden canlandırması için 1959 yılında Shannon Kalkınma Ajansı (SD) kurulmuştur (Çelik, 2018b: 28-30). SD, dünyanın ilk Serbest Bölgesi olan Shannon Serbest Bölgesi'ni yönetmiş; yerel kalkınmaya yönelik teknoparklar, bunları birbirine bağlayarak da Bilgi Ağı'nı (2001) kurmuştur. Bölgedeki bu gelişmeler, “öğrenen bölge”nin ortaya çıkışı, Yerel Yenilik Sistemi ve “bölgesel girişimci ekonomi modeli” olarak nitelendirilmiştir (Çelik, 2019b: 1113).

İtalya'nın Emilia-Romagna bölgesi, literatürde esnek uzmanlaşmaya dayalı endüstriyel kalkınma modeli olarak yer almıştır. Brusco (1982), bölgeye özgü kalkınma yaklaşımını Emilian Modeli olarak adlandırmıştır. Emilian Modeli, sosyal sermaye, İtalya Komünist Partisi (PCI), bölge yönetimi, ERVET Kalkınma Ajansı, sanayi ve yenilik politikaları gibi unsurlara dayanmıştır (Çelik, 2019c: 46-48). Bölgenin

⁴ IRBM, havza sınırlarındaki toprak ve su gibi doğal kaynakların entegre bir şekilde planlanması, geliştirilmesi, yönetilmesi ve kullanılması olarak tanımlanabilir.

ekonomik kalkınmadaki “başarı hikayesi”nin güçlü bir yönetim sisteminin ürünü olduğu vurgulanmıştır (Çelik, 2019b: 1117-1118).

Avusturya'nın Styria bölgesi, geçmişte madencilik (demir-çelik) sektörü ile öne çıkmıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'nın yeniden yapılanmasında önemli bir rol oynamıştır. 1980'lerde dış ticarete açılan bölge, küresel rekabet gücünü artırmak için yenilik temelinde yeniden yapılanma sürecini başlatmıştır. 1990'lardan itibaren ülke ekonomisinin “motor”larından biri olan Styria'nın başarısında, ulusal ve yerel aktörlerin birlikte geliştirdiği ve uyguladığı teknoloji ve yenilik stratejileri etkili olmuştur (Çelik, 2019d: 880, 888; Çelik, 2020: 84-85).

Kısaca içsel dinamiklere dayalı yerel kalkınmada birer önemli deneyim olan ve bölgeye özgü “model”ler geliştiren Tennessee, Shannon, Emilia-Romagna ve Styria bölgelerinin başarı hikayelerinin başlıca ortak özellikleri şunlardır: Yerel kaynakların harekete geçirilmesi, kurumsal yapılanma, yerel ekonomik, politik, kültürel ve sosyal değerler ile aktörler arası işbirliği (yönetişim), aktif bölge yönetimi, sosyal sermaye ve beşeri sermaye gibi unsurlar.

Türkiye, yerel/kırsal⁵ kalkınma alanında çok sayıda model deneyimine sahip bir ülkedir. 1960'lı yıllardan itibaren Örnek köy modeli⁶, köy-kent modeli⁷, merkez köy modeli⁸ ve tarım-kent modeli⁹ gibi modeller geliştirilmiştir. Ancak bu modeller, merkezi yönetim tarafından hazırlanması, yerel ihtiyaçları karşılayamaması ve yerel

⁵ Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), nüfusu 20 binden az olan yerleri kırsal olarak kabul etmiştir. Kırsal alanlar, nüfus yoğunluğunun düşük ve sosyal-tekniik altyapının yetersiz olduğu, ekonominin doğal kaynaklara dayandığı, sosyal hayatta geleneksel değerlerin etkin olduğu, kültürel açıdan benzer yapı ve değerlere sahip yerlerdir (Akci, 2015: 3-4).

⁶ Örnek Köy Modeli, merkezi bir köyde yapılan çalışmaların olumlu sonuçlarının çevredeki köylere de yayılacağı düşüncesine dayanır. 1963-1965 yılları arasında Ankara ve İstanbul'da uygulanan model, beklenen başarıyı sağlayamamıştır.

⁷ Kuramsal temeli Halperin'in (1963) Agrindus düşüncesine dayanan Köy-Kent Modeli (1969), Türkiye'de Köy Enstitüleri Projesi'nden sonra geliştirilen en kapsamlı kırsal kalkınma projesidir. Modelin temel amacı, kırsal nüfusu kente iten itici unsurların azaltılması ve kentin başlıca çekici unsurlarının kırsal alana taşınmasıdır. Van (Özalp) ve Bolu (Taşkesti) kentlerinde uygulanan model, 1979 yılında terk edilmiştir.

⁸ 1970 yılında gündeme gelen Merkez Köy Modeli'nin temel amacı, kamu hizmetlerinden daha çok köyün yararlanmasını sağlamaktır. Modele göre birinci kademedeki köyler; ikinci kademedeki merkez köyler; üçüncü kademedeki ise, ilçe merkezleri yer almıştır.

⁹ 1973 yılında geliştirilen ancak uygulanamayan Tarım Kentleri Modeli'nin amacı, 8-10 köyün bir araya getirilmesi, eğitim ve sağlık hizmetleri ile tarımsal teçhizat gibi donanımların sunulması, el sanatları-zanaat ve tarıma dayalı sanayilerin kurulmasıdır.

aktörlerin sürece dahil edilmemesi gibi nedenlerle yeterince başarılı olamamıştır (Akci, 2015: 159).

Bunun üzerine yeni yerel/kırsal kalkınma girişimleri başlatılmıştır. Bunlardan biri, İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin yerelden kalkınma girişimidir (Gümüsoğlu vd., 2020: 647). İzmir Modeli olarak adlandırılan bu girişimin temeli, belediyenin Tire Süt Kooperatifi ile 2007 yılında yaptığı sözleşmeli üretime dayanır. Modelin temel hedefi, yenilikçilik, sürdürülebilirlik ve katılım (yönetişim) eksenleri çerçevesinde İzmir'de yaşam kalitesinin artırılmasıdır. Model, başlıca şu üç alana yoğunlaşmıştır (Tekeli, 2018b: 61-62):

- Yerelden kalkınma için tarım alanında yapılanlar.
- Yerelden kalkınma için tarım dışı alanda yapılanlar.
- Varlık temelli havza planlama çalışmaları.

İzmir Modeli'nde “yerelden kalkınma” kavramı vurgulanmıştır. Yerel kalkınma, kişi başına gelir ve refah artışını ifade ederken; yerelden kalkınma ile bu artışın nasıl sağlanabileceğine yönelik tercih de belirtilmiştir. Yerelden kalkınma kavramına kuramsal¹⁰ içeriğin kazandırıldığı İzmir Modeli'nde, tarıma öncelik verilmesi, tarımda verimliliğin artırılması ve kırsal üreticilerin kooperatifler aracılığıyla örgütlenmesi gibi hususlar önerilmiştir (Tekeli, 2018b: 39-41, 60, 62).

İzmir Büyükşehir Belediyesi, kendi kullandığı ve yoksullara yardım olarak verdiği tarımsal ürünlerin önemli bir kısmını sözleşmeli üretim modeli ile kooperatiflerden almıştır (Özden ve Olgun, 2017: 260). Böylece kırsal üreticiler, kooperatifler, tüketiciler ve belediye arasında eşitlikçi bir bütünleşme modeli kurmaya çalışmıştır. Sosyal belediyecilik¹¹ ve yerelden kalkınma ilkelerine dayalı İzmir Modeli'nin amacı, tarım üreticilerinin güçlendirilmesi ve ürünlerin kooperatifler ile tüketiciye en uygun fiyatlarla sunulmasıdır (Yıldırım, 2017: 60).

¹⁰ İzmir Modeli'nin fikir babası, Prof. Dr. İlhan Tekeli'dir. Modelin kuramsal temeli, İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin öncülüğünde 2017 yılında başlatılan ve 16 ay süren bir süreçte 78 akademisyen ve uzmanın yanı sıra yerel aktörlerin katıldığı 30'dan fazla çalıştay ve toplantıda ileri sürülen görüşlere dayanır.

¹¹ Sosyal belediyecilik yaklaşımı, belediyelerin klasik görevlerine ilaveten demokratik, üretici, tüketimi düzenleyici, kaynak yaratıcı ve işbirliğini temel alan belediye gibi yaklaşımlara dayanmıştır. Bu yaklaşım, Türkiye'de ilk olarak 1973-1980 yılları arasında Ankara, İstanbul ve İzmir gibi belediyelerde uygulanmıştır (Çetin, 2014: 134-136).

İzmir Modeli, yönetim yaklaşımı temelinde geliştirilmiştir. AB'ye göre yönetim yaklaşımı, açıklık, katılımcılık, hesap verebilirlik, etkinlik ve uyum olmak üzere 5 ilkeye dayanır (CEC, 2001: 10).

İzmir Büyükşehir Belediyesi, yerel kalkınma sürecine “müdahale” etmiştir. İçsel dinamikleri harekete geçirmek gibi amaçlarla yapılan kamu müdahalesi, ilgililik, etkililik, etki, etkinlik ve sürdürülebilirlik kriterleri ile göre değerlendirilir (OECD, 1991: 5). Kurumun ilgili birimi veya bağımsız kuruluşlarca yapılan değerlendirme (OECD, 2010: 19, 28, 33), karar alma sürecine güvenilir veriler sunar; uygulama sürecinde de düzeltme imkanı sağlar (Ersayın, 2014: 6-7).

İzmir Modeli, İzmir Tarım Modeli ve İzmir Tarım Dışı Model şeklinde iki alt modelden oluşmuştur. Çalışmanın amacı, İzmir Tarım Modeli'ni başlıca aktörleri ve araçları itibarıyla ortaya koymak ve Tablo 2'de sunulan yönetim ve değerlendirme kriterleri ile değerlendirmektir.

Tablo 2: İzmir Tarım Modeli'ni Değerlendirme Kriterleri

Açıklık: Kurumların politika geliştirme ve uygulama, bütçe gibi faaliyetlerinde açık ve şeffaf olması; kamuoyunun bu faaliyetlere ilişkin bilgilere erişilebilmesi anlamına gelir.
Katılımcılık: Politika geliştirme ve uygulama sürecine, yerel aktörlerin dahil olmasıdır. Paydaşlar arasında uzlaşma sağlamak gibi yönlerden önemlidir.
Hesap Verebilirlik: Kurumların faaliyetleri hakkında ilgililere cevap verebilmesi; eleştiri ve talepleri dikkate alması ve başarısızlık halinde sorumluluğu üstlenmesidir.
Uyum: Politikalar ile bunlara yönelik eylemlerin, uyumlu ve anlaşılır olması gerekir. Bu husus, yönetime olan güveni artırır.
İlgililik: Kamu müdahalesinin sosyo-ekonomik amaçlar ile ulusal veya bölgesel planlarla ilişkili olmasıdır. Müdahalenin karar sürecinde önem taşır.
Etkinlik: Müdahale ile elde edilen sonuçların, kullanılan kaynaklarla (girdiler) oranıtısı değerlendirilir. Mevcut girdiler ile maksimum çıktı veya çıktılarn minimum girdiyle elde edilmesidir. Müdahalenin karar sürecinde önem taşır.

Etkililik: Müdahale ile elde edilen çıktı veya etkilerin, müdahalenin temel amacına katkısını belirler. Uygulama sonrası değerlendirmede önem taşır.

Etki: Müdahalenin sonuçlarının, hedeflere ulaşma katkısıdır. İzleme ve değerlendirme süreçlerinin en önemlilerinden biridir. Genellikle müdahaleden 2-5 yıl sonra yapılır.

Sürdürülebilirlik: Müdahale ile elde edilen sonuçların sürdürülebilirliğidir. Müdahalenin faydalarının, müdahale sona erdiğinde de devam etmesidir.

Kaynak: OECD (1991, 2010), CEC (2001), Ersayın (2012) ve Meydan (2014).

Araştırma konusu olarak İzmir Tarım Modeli'nin seçilmesinin başlıca nedenleri şunlardır (Özışık, 2015: 335-338; Uysal, 2018a: 27; Tekeli, 2018a; Çelik, 2018a: 374-375; 2019):

- İzmir, Türkiye'de "yerelden kalkınma" kavramını geliştiren kenttir.
- İzmir, büyümeyi artırıcı örnek nitelikteki başlıca şu yönetim yapılarına sahiptir: İzmir Büyükşehir Belediyesi (İİB), Ege Ekonomiyi Geliştirme Vakfı (EGEV), Ege Bölgesi Kalkınma Ajansı (EBKA), Başkanlar Kurulu, İzmir Ekonomik Kalkınma ve Koordinasyon Kurulu (İEKKK), İzmir İçin Yeni Sinerjiler Enstitüsü (İzmir Enstitüsü), İzmir Kalkınma Ajansı (İZKA) ve İzmir Akdeniz Akademisi.
- İzmir Büyükşehir Belediyesi, tarım sektörünü desteklemek için Tarım, Park ve Bahçeler Daire Başkanlığı'nı¹² kurmuştur.

Yerel yönetimlerin/belediyelerin kalkınma faaliyetleri, fiziksel, sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi kalkınma kavramları ile incelenebilir. Çalışma, İzmir Tarım Modeli'nin ekonomik kalkınma bakımından başlıca aktörleri ve araçları ile incelenmesi ve Tablo 2'deki kriterlere göre değerlendirilmesi ile sınırlandırılmıştır.

İzmir Tarım Modeli, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi ile ele alınmıştır. Doküman analizi, konuya ilişkin yazılı materyallerin incelenmesidir. Bu çerçevede İzmir Modeli'nin kuramsal

¹² Türkiye'de bir ilk olan ve 2007 yılında kurulan bu birimin adı, 2014 yılında Tarımsal Hizmetler Dairesi Başkanlığı olarak değiştirilmiş ve bünyesinde Kırsal Kalkınma Şube Müdürlüğü ve Tarımsal Projeler Şube Müdürlüğü kurulmuştur.

temellerini atma sürecinde yayınlanan kitaplar¹³ ile konuyla ilgili araştırmalar ve raporlardan yararlanılmıştır.

Araştırmanın sınırlılığı ise, İzmir Tarım Modeli'ne ilişkin istatistik verilerin kısıtlı olmasıdır. Bu kısıtlar, araştırmalardan ve istatistiklerden derlenebilen verilerle aşılmaya çalışılmıştır.

4. LİTERATÜR ÖZETİ

İzmir Tarım Modeli, literatürde pek incelenmemiştir. Konuyla doğrudan ilgili başlıca araştırmalar, Tablo 3'de özet olarak sunulmuştur.

Tablo 3: İzmir Tarım Modeli'ne İlişkin Başlıca Çalışmalar

Yazarı	Çalışmanın İçeriği
Tekeli (2017)	Büyükşehir belediyelerinin yeni sorumluluklarını yerine getirirken izleyebileceği bir strateji önermiştir. Bu strateji, tarım ve yerleşme planlaması şeklinde iki alana yönelmiştir.
Yıldırım (2017)	Kooperatiflerin tarımsal sorunlarına çözüm olarak İzmir Büyükşehir Belediyesi ve Tire Süt Kooperatifi işbirliğinde kurulan örnek modelin yaygınlaştırılmasını önermiştir.
Özden ve Olgun (2017)	İzmir'de yerel yönetimler ve kırsal üretici örgütleri arasında yapılan işbirliklerinin sürdürülebilir olmasını önermişler.
Avcan (2017a)	İzmir Modeli'nin başarısının, bir ilçe veya kooperatif üzerinden değil kentin bütünü açasından ölçülmesi gerektiğini belirtmiştir.

¹³ İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2018 yılında İzmir Modeli Çalışmaları başlığı altında modelin ortak kavramlarının ve odaklandığı konuların incelendiği beş kitap yayınlamıştır.

Avcan (2017b)	İzmir Modeli'nin bir sürdürülebilir kalkınma modeli, "örnek" ya da "yöntem" olup olmadığını analiz ederek; bu faaliyetlerin bir model olmadığı sonucuna ulaşmıştır.
Uysal (2018a)	İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin tarım faaliyetlerini ve bunların sonuçlarını değerlendirerek önerilerde bulunmuştur.
Hacı Süleyman (2019)	İzmir Modeli'nin, yerel kalkınmada yerel aktörlerin işbirliğine örnek olabileceği kanaatine ulaşmıştır.
Yetişkul Şenbil ve Aydın (2019)	İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin tarımsal kooperatiflerle yaptığı üretim sözleşmelerini, İzmir Modeli'ne birer örnek olarak kabul etmişler.

Kaynak: Yazar tarafından geliştirilmiştir.

Kısaca İzmir Tarım Modeli, literatürde daha ziyade yönetim, sözleşmeli üretim gibi yönlerden incelenmiştir. Bu çalışmada ise, literatürden farklı olarak başlıca aktörleri ve araçları ortaya konarak bir değerlendirme yapılmıştır.

5. İZMİR TARIM MODELİ

İzmir, yaklaşık 4,3 milyon nüfusu ile Ege Bölgesi'nin en büyük kentidir. İklimi, toprak yapısı ve geniş ürün deseni ile tarih boyunca önemli bir tarım bölgesidir. Topraklarının yaklaşık % 30'u tarım alanı olup; bitkisel ve hayvansal üretim değeri (% 3,8) ve sosyo-ekonomik gelişmişlik bakımından Türkiye'de 3. sıradadır. Zeytin, çekirdeksiz üzüm, incir, kestane, pamuk, tütün, domates, çiçek ve süs bitkileri gibi ürünlerin üretiminde ülkede ön sıralardadır (Göymen, 2018: 101; Uysal, 2018a: 27; TÜİK, 2019). Tarım, kentte istihdamın % 10'unu sağlamıştır.

Yaklaşık 2 bin yıl boyunca İpekyolu (Çin) ve Baharat Yolu (Hindistan) ile getirilenlerin yanı sıra İzmir ve çevresinde üretilen ürünler, İzmir limanından ihraç edilmiştir. Anadolu'da ilk demiryolu, İzmir ve Aydın arasında yapılmıştır. İzmir, tarım üretimi ve ticaretindeki potansiyeli ve deneyimi ile dış ticaret merkezi olmuştur. Tarım ürünleri ihracatının yaklaşık % 15'ini gerçekleştiren kentten daha ziyade tütün, kuru üzüm ve kuru incir ihraç edilmiştir (İTOM, 2019: 52).

İzmir'de tarımın sektörünün gelişmesinde, köklü kurumsal yapılar da etkili olmuştur. Osmanlı döneminde ilk ticaret borsası, 1892

yılında kurulan İzmir Ticaret Borsası'dır (İTB). Ayrıca Ege İhracatçılar Birliği (EİB, 1939), Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi (1955) ile Ekolojik Tarım Organizasyon Derneği (ETO, 1992) gibi tarım sektörüne yönelik kurumların İzmir'de kurulması, tesadüf değildir.

İzmir'in tarım potansiyelini harekete geçirmek üzere İzmir Tarım Modeli geliştirilmiştir. Modelin başlıca unsurları, Tablo 4'de sunulmuştur.

Tablo 4: İzmir Tarım Modeli'nin Başlıca Unsurları

Aktörler	Araçlar
<ul style="list-style-type: none"> • İzmir Büyükşehir Belediyesi • İzmir Kalkınma Ajansı • Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri 	<ul style="list-style-type: none"> • Kurumsal Yapılanma • Sözleşmeli Üretim Modeli • Kırsal Kalkınma Stratejileri <ul style="list-style-type: none"> ✓ Yarımada Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi (2014) ✓ Gediz-Bakırçay Havzası Sürdürülebilir Kalkınma ve Yaşam Stratejisi (2015) ✓ Küçük Menderes Havzası Sürdürülebilir Kalkınma ve Yaşam Stratejisi (2016) ✓ İzmir Tarımsal Gelişme ve Yerleşme Stratejisi (2017) • Mali ve Teknik Destekler <ul style="list-style-type: none"> ✓ Doğrudan Destekler ✓ Dolaylı Destekler • Kırsal Kalkınma Projeleri <ul style="list-style-type: none"> ✓ Okul Sütü Projesi (2005-2012) ✓ Süt Kuzusu Projesi (2012-) ✓ Diğer Projeler

Kaynak: Yazar tarafından geliştirilmiştir.

5.1. İzmir Tarım Modeli'nin Başlıca Aktörleri

Türkiye’de 6360 sayılı kanun (2012) ile büyükşehir belediyelerinin sınırları genişletilmiş; tarım ve hayvancılık sektörlerini desteklemek üzere kooperatifçiliği yaygınlaştırma görevi verilmiştir (Madde 7). 2006 yılından itibaren kurulan Kalkınma Ajansları ise, yerel kalkınmayı hedeflemiştir. Ajanslar ve büyükşehir belediyeleri ile kentlerin yönetiminde ve kalkınma politikalarında yeni bir yönetim modeline geçilmiştir (Özışık, 2015: 313).

İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir Modeli ile tarım ve tarım dışı alanlarda kalkınmayı “yerel dinamikler”e dayandırmış ve “yerel aktörler” ile sağlamaya çalışmıştır (Balkır, 2018: 108-109). Bu süreçte, İzmir Kalkınma Ajansı (İZKA), tarımsal kalkınma kooperatifleri gibi yerel aktörler ile işbirliği yapmıştır.

5.1.1. İzmir Büyükşehir Belediyesi

Türkiye’de yerel yönetimler, büyükşehir belediyeleri, il özel idareleri, belediyeler ve köyler şeklinde dört tür kurumdan oluşmuştur. Anadolu’da belediyeçilik, yaklaşık 165 yıllık bir geçmişe sahiptir. Kentlerin artan ihtiyacını karşılamak için 1854’ten itibaren “şehremini” uygulaması başlamıştır. Cumhuriyet döneminde ise, 1954 yılında çıkarılan bir kanunla “belediye” kavramı resmîyet kazanmıştır. 3030 sayılı kanunla (1984) 3 kentte ve 6360 sayılı kanunla (2012) da 30 kentte büyükşehir belediyesi modeli uygulanmıştır (Özışık, 2015: 315-316).

İzmir Belediyesi, 1868 yılında kurulmuştur. 3030 sayılı kanun (1984) ile büyükşehir belediyesi statüsü verilmiştir. 5216 sayılı kanun (2004) ile görev alanı, 21 ilçe ve 166 köyü; 6360 sayılı kanunla (2012) da 30 ilçe ve 597 köyü içermiştir. Görev alanı genişleyen İzmir Büyükşehir Belediyesi, yerelden kalkınma sürecini başlatmış ve katalizör rolünü üstlenmiştir. Bu süreçte tarım sektörüne öncelik vererek şunları amaçlamıştır (Özden ve Olgun, 2017: 269; Uysal, 2018a: 55): Tarımda üretimi ve verimliliği artırmak, üreticilerin gelir düzeyini artırmak ve örgütlenmesini sağlamak, kırdan kente göçü önlemek ve/veya azaltmak ve kır-kent entegrasyonunu sağlamak. Bu amaçlarla başlıca şu faaliyetleri yürütmüştür (Tekeli, 2017: 161-163; Balkır, 2018: 124):

- Tarımsal Hizmetler Dairesi Başkanlığı’nı (2007) kurmuş,
- Tarımsal kooperatiflerle sözleşmeli üretim işbirliği yapmış,
- Küçük üreticilerin kooperatifler aracılığıyla örgütlenmesini desteklemiş,
- Tarım üreticilerine mali ve teknik destekler vermiş,

- Yerel aktörler ile işbirliği yapmıştır.

İzmir Büyükşehir Belediyesi, yerel üreticileri desteklemek üzere ilk olarak Tire Süt Kooperatifi ile 2007 yılında sözleşmeli üretim modeli temelinde Okul Sütü Projesi'ni uygulamıştır. Proje kapsamında yaptığı süt alımlarını, diğer kooperatiflerden çiçek, fidan, süt ve zeytinyağı gibi ürünler ile çeşitlendirmiştir (Tekeli, 2018b: 62). Bu sayede 16 ziraat odası, 41 birlik ve kooperatif, 8 kamu ve özel işletme ile işbirliği yaparak tarım üreticilerinin % 37,6'sına ulaşmıştır (Uysal, 2018a: 63).

5.1.2. İzmir Kalkınma Ajansı

Türkiye'de 5449 sayılı kanun (2006) ile 26 Kalkınma Ajansı kurulmuştur. Ajansların başlıca amacı, aktörler arasında işbirliğini geliştirmek, yerel potansiyeli harekete geçirmek ve bölgesel kalkınmayı hızlandırmaktır. Yerel aktörlere mali destekler vermektedir (Çelik, 2018a: 371). Hibe niteliğindeki bu destekler ile 2008-2016 döneminde yaklaşık 16 bin projeye 3,8 milyar TL verilmiş ve eş finansmanı ile 6,6 milyar TL'lik kaynak harekete geçirilmiştir (TCKB, 2017: iii-iv).

2006 yılında kurulan ajanslardan biri, İzmir Kalkınma Ajansı'dır (İZKA). İZKA, İzmir'in kalkınmasını hızlandırmak üzere yenilikçilik faaliyetlerinde bulunmuştur (Çelik, 2018a: 371). Mali Destek Programları (MDP) ile yerel aktörlerin 647 projesine, 620 milyon TL destek vermiştir. Kırsal kalkınmaya yönelik MDP'ler, Tablo 5'de sunulmuştur.

Tablo 5: İZKA'nın Kırsal Kalkınmaya Yönelik MDP'leri

Yıl	Mali Destek Programı (MDP)	Bütçesi (milyon TL)	Proje Sayısı
2009	Tarım ve Kırsal Kalkınma	18,9	63
2010	Kırsalda Ekonomik Çeşitlilik	6	41
2015	Yarımada Sürdürülebilir Kalkınma	10	17
2015	İlçeler Arası Gelişmişlik Farklarının Azaltılması	10	21
2020	Küçük Menderes Havzası Sürdürülebilir Kalkınma	15	

Kaynak: İZKA'nın internet sitesinden yararlanılarak düzenlenmiştir.

İZKA'nın kırsal kalkınmaya yönelik MDP'lerinin temel amacı, tarımda katma değer ve rekabet gücünün artırılması ve kırsal alanda tarım dışı gelir getirici faaliyetlerin yaygınlaştırılmasıdır. MDP'ler aracılığıyla 2009-2015 yılları arasında kırsal kalkınma odaklı 150 projeye, 96 milyon TL destek vermiştir.

5.1.3. Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri

Türkiye'de kooperatiflerin kökeni, imcece kültürüne ve 13. yüzyılda esnaf ve sanatkârların kurduğu Ahilik sistemine dayanır. Osmanlı'da ilk kooperatif girişimi, 1863 yılında Tuna Vilayeti'nde kurulan Memleket Sandıkları'dır. Cumhuriyet dönemi ilk örneği ise, 1924 yılında kurulan Aydın İncir Müstahsilleri Kooperatifi'dir (Yıldırım, 2017: 58). Kooperatifler, genellikle tarım, ticaret, konut gibi sektörlerde kurulmuştur. Kırsal kalkınmada en yaygın olan tarımsal kalkınma kooperatifleri, üyelerinin üretim kapasitesini ve gelir düzeyini artırmak; tarım işletmelerinin teknolojik gelişmesini ve piyasaya entegrasyonunu sağlamak; üretim maliyetini düşürmek gibi yönlerden katkılar sağlar.

İzmir¹⁴, Osmanlı'dan beri köklü bir kooperatif geçmişine sahiptir (Yıldırım, 2017: 53). 100 yılı aşan kooperatifçilik deneyimi, kırsal üreticilerin kooperatifler aracılığıyla örgütlenmesini öneren İzmir Modeli'nin başarısını artırmıştır (Tekeli, 2018b: 63). İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin yerelden kalkınma faaliyetlerinde en önemli paydaşı, tarımsal kooperatifler olmuştur. Bu çerçevede Tire Süt Kooperatifi, Bayındır Çiçek Üreticileri Tarımsal Kalkınma Kooperatifi, Ödemiş Bademli Fidancılık Tarımsal Kalkınma Kooperatifi, Urla Bademler Köyü Tarımsal Kalkınma Kooperatifi ve Kiraz İğdeli Köyü Tarımsal Kalkınma Kooperatifi gibi kooperatifler ile işbirliği yapmıştır (Balkır, 2018: 125).

İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2007 yılından beri fidan, çiçek, zeytinyağı, süt, yoğurt ve peynir gibi ürünleri sözleşmeli üretim modeli ile kooperatiflerden temin etmiştir (Tekeli, 2017: 163). Böylece kırsal üretici, kooperatif, belediye ve kentsel tüketici arasında yerelden kalkınma ve sosyal belediyecilik ilkelerine dayanan bir yatay entegrasyon modeli kurmuştur. Bu modelin amacı, kırsal üreticilerin güçlendirilmesi, sağlıklı üretim yapılması ve ürünlerin kooperatifler aracılığıyla en uygun fiyatla tüketiciye sunulmasıdır (Yıldırım, 2017: 60).

¹⁴ İzmir'de, 2019 yılı itibarıyla 279 tarımsal amaçlı kooperatif vardır. Bunlardan 150'si tarımsal kalkınma kooperatifi, 85'i sulama kooperatifi ve 44'ü su ürünleri kooperatifidir.

5.2. İzmir Tarım Modeli'nin Başlıca Araçları

İzmir Tarım Modeli, başlıca şu araçlarla uygulanmıştır: Kurumsal yapılanma, sözleşmeli üretim modeli, kırsal kalkınma stratejileri, mali ve teknik destekler ile kırsal kalkınma projeleri.

5.2.1. Kurumsal Yapılanma

İzmir Büyükşehir Belediyesi, yerelden kalkınma yaklaşımı temelinde tarımda etkinliği artırmak, çevre, tarım ve su havzalarını korumak ve geliştirmek için 2007 yılında Tarım Park ve Bahçeler Daire Başkanlığı'nı kurmuştur. Türkiye'de bir ilk olan bu kurumsal yapılanma ile tarım sektörünün sürdürülebilir gelişmesi hedeflenmiştir (Balkır, 2018: 124; Esen, 2018: 197-198).

5.2.2. Sözleşmeli Üretim Modeli

Tarım ürünlerini üretme yöntemlerinden biri olan sözleşmeli üretim, kısaca üreticinin belirli bir ürünü üretme sorumluluğuna karşın firmaların da bunu satın almasına dayalı bir üretim ve pazarlama modelidir (Balkır, 2018: 124-125). Bu model, tarım, sanayi ve ticaret kesimleri arasında bir düzey entegrasyonu öngörür (Tekeli, 2017: 78-79).

İzmir Büyükşehir Belediyesi, tarım sektöründe sözleşmeli üretim modelini uygulayan ilk belediyedir. Bu modeli, ilk olarak 2007 yılında Tire Süt Kooperatifi ile gerçekleştirdiği Okul Sütü Projesi ile uygulamıştır. Daha sonra modele Bayındır Çiçekçilik Kooperatifi, Bademli Fidancılık Kooperatifi, İğdeli Tarımsal Kalkınma Kooperatifi ve Bademler Tarımsal Kalkınma Kooperatifi eklenmiştir (Göymen, 2018: 101). Böylece belediye, fidan, mevsimlik çiçek, zeytinyağı, süt, yoğurt ve peynir gibi ihtiyaçlarını bu kooperatiflerden almıştır (Esen, 2018: 198).

5.2.3. Kırsal Kalkınma Stratejileri

İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir Modeli'nde her yerelin İzmir'e entegrasyonu için önerilen havza bazlı, varlık temelli¹⁵ planlama çalışmaları ile kenti üç havzaya ayırmıştır. Yarımada bölgesinde 5 ilçede katılımcı anlayışla yapılan bu çalışmalar, Gediz-Bakırçay Havzası'ndaki 7 ilçeyi ve Küçük Menderes Havzası'ndaki 8 ilçeyi içererek genişlemiştir; Tarımsal Gelişme ve Yerleşme Stratejisi (2017) ile tamamlanmıştır (Özelçi Eceral, 2018: 41-42; Velibeyoğlu, 2018: 169). Planlar, havzaların tarımsal ve turistik kaynakları, tarihi miras, endemik bitkiler, el sanatları gibi varlıklarını/değerlerini içermiştir (Tekeli, 2018b: 66).

¹⁵ Varlık-odaklı yaklaşımın temel özelliği, bir yerin güçlü yanlarına ve varlıklarına odaklanmasıdır (İZKA, 2014: 4, 20).

5.2.3.1. Urla-Çeşme-Karaburun Yarımadası Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi (2014-2023)

130 varlık odaklı yerel kalkınma fikrine dayanan stratejinin temel hedefi, Yarımada'nın doğal, kültürel, tarihi ve ekonomik varlıkları ile sürdürülebilir kalkınmasını sağlamaktır. Bu çerçevede Yarımada'nın zeytin, üzüm, sakız, mandalina, enginar, nergis, kavun ve bamyası gibi tarım ürünleri, hayvansal ürünleri ve tarımsal turizm (agro-turizm) gibi varlıkları belirlenmiş; Yarımada Tarım Kalkınma Kooperatifleri Birliği ile Hayvancılık İhtisas Bölgeleri kurulması, Zeytin Yolu, Bağ Yolu, Mavi Rota gibi gezi güzergahlarının belirlenmesi, gastronomi turizmi gibi hususlar önerilmiştir (İZKA, 2014: 232-233; Tekeli, 2018a: 119).

5.2.3.2. Gediz-Bakırçay Havzası Sürdürülebilir Kalkınma ve Yaşam Stratejisi (2015)

Strateji kapsamında 215 varlık odaklı kalkınma fikri geliştirilmiştir. Kemalpaşa Havzası, Bakırçay Havzası ve Menemen Ovası'nda tarım ve tarım dışı sektörler ile entegre bir Su Tahsis Planı yapılması; biyolojik çeşitliliğin korunması; iki havzanın Büyük Ova ilan edilmesi, zeytin ve zeytinyağı ürünlerinde markalaşma gibi hususlar önerilmiştir (İBB, 2015: 333-339; Tekeli, 2017: 167).

5.2.3.3. Küçük Menderes Havzası Sürdürülebilir Kalkınma ve Yaşam Stratejisi (2016)

Küçük Menderes Havzası, fidan, patates ve süs bitkileri üretimi ile öne çıkmıştır. Bayındır, Ödemiş, Beydağ ve Tire ilçelerinde de hayvancılık gelişmiştir. Havzada, Tire Süt Kooperatifi, Bayındır Çiçek Üreticileri Kooperatifi, İğdeli Kooperatifi gibi alanlarında lider olabilecek tarımsal örgütler vardır. Strateji ile her ilçenin kendi öncelikleri ile sürdürülebilir kalkınması hedefi doğrultusunda 273 varlık odaklı kalkınma fikri geliştirilmiştir (İBB, 2016: 21-22, 342-343).

5.2.3.4. İzmir Tarımsal Gelişme ve Yerleşme Stratejisi (2017)

Stratejinin temel hedefi, sürdürülebilir kalkınmayı sağlamaktır (Tekeli, 2017: 169). Bu amaçla İzmir'de tarımdaki dönüşüm ile yeni yerleşim (imar) planlamasına ilişkin politikalar belirlenerek (Tekeli, 2017: 205) bütünlük sağlanmaya çalışılmıştır (Özelçi Eceral, 2018: 32).

5.2.4. Mali ve Teknik Destekler

İzmir Büyükşehir Belediyesi, tarım sektörünü ve kırsal kalkınmayı iki yolla desteklemiştir. Bunlar, küçük çiftçilere doğrudan gelir getirici ve eğitime yönelik destekler ile kooperatifler aracılığıyla

sağlanan destekler (Yıldırım, 2017: 60; Özden ve Olgun, 2017: 271-272). Bu şekilde belirli kriterlere¹⁶ sahip tarımsal üreticilere doğrudan ve dolaylı destekler verilmiştir (Avcan, 2017a).

Doğrudan destekler, mali ve aynı desteklerden oluşmuştur. Belediye, tarımı geliştirmek üzere kooperatiflerden aldığı ürünler için 2016 yılı itibarıyla 263 milyon TL ödemiştir (Esen, 2018: 198-199). 2006 yılından itibaren tarıma ayrılan kaynağın (333 milyon TL) 193 milyon TL'si gıda alımı, 120 milyon TL'si bitki alımı, 12 milyon TL'si canlı hayvan desteği, 6 milyon TL'si ortak tarım makinesi desteği ve yaklaşık 1 milyon TL'si de süt tankları alımı için harcanmıştır (Uysal, 2018a: 58).

İZKA da kırsal kesime yönelik projelere mali destekler vermiştir. Söz konusu desteklerle uygulanan projeler, sonraki kesimde belirtilmiştir.

İzmir Büyükşehir Belediyesi, aynı destekler kapsamında ise meyvecilik ve hayvancılık sektörlerini geliştirmek üzere üreticilere 2020 yılı itibarıyla yaklaşık 10,7 bin küçükbaş hayvan, 4,7 milyon meyve fidanı (badem, ceviz, incir, zeytin ve kestane gibi) ve 107,3 bin arılı ve boş kovan dağıtmıştır (İBB, t.y.). Ayrıca çiftçilerin tarımsal makine ve teçhizata erişimi için 18 ilçenin ziraat odasıyla işbirliği yaparak 175 araçlık tarım makine parkı kurmuştur (Tekeli, 2017: 163; Esen, 2018: 199).

İzmir Büyükşehir Belediyesi, tarım sektörüne başlıca şu dolaylı destekleri de sağlamıştır (Tekeli, 2017: 161-162; Uysal, 2018b: 113-114):

- Üniversiteler ile işbirliği yaparak çiftçilere tarım ve hayvancılık alanlarında eğitimler vermiştir.
- Tarım ürünlerinin kente hızlı ve kolay taşınması için köy ve üretim alanlarının 5,5 bin km. yolunu asfaltlamıştır.
- Kadifekale, Kültürpark ve Buca ilçelerinde yerel üretici pazarları; Karşıyaka, Balçova ve Urla ilçelerinde ise organik ürünler için ekopazarlar kurmuştur.

5.2.5. Kırsal Kalkınma Projeleri

İzmir Büyükşehir Belediyesi, sosyal belediye ve kırsal kalkınma odaklı projeler uygulamış ve bu projeler aracılığıyla süt, meyve fidanı ve çiçek gibi ürünleri kooperatiflerden satın almış ve tüketicilerin uygun

¹⁶ Bu kriterlerden başlıcaları şunlardır: Çiftçinin Ziraat Odası'na kayıtlı olması, işletme ölçeğinin küçük olması, köyde ikamet etmesi, İzmir Büyükşehir Belediyesi ile 2 yıllık işbirliğini yapmayı kabul etmesi, SGK'ya kayıtlı olmaması gibi (Uysal, 2018a: 62-63).

fiyatlarla sağlıklı ürünlere erişimini sağlamıştır (Uysal, 2018a: 74). Çalışmanın bu kesiminde, Okul Sütü Projesi ve Süt Kuzusu Projesi ayrıntılı; diğer projeler ise kısaca ele alınmıştır.

5.2.5.1. Okul Sütü Projesi

İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2005 yılında yoksul ilköğretim öğrencilerinin sağlıklı beslenmesi için Okul Sütü Projesi'ni başlatmıştır. Tire ve civarındaki süt üreticilerinin ekonomik krize girmesi üzerine dağıttığı sütleri, 2007 yılından itibaren sözleşmeli üretim modeli ile Tire Süt Kooperatifi'nden almaya başlamıştır. Süt üreticilerinin ekonomik krizi aşmasına da katkı sağlayan bu proje ile İzmir'de 240 okulda 210 bin öğrenciye ücretsiz süt dağıtılmıştır (İBB, t.y.). Sonuçta bir sosyal sorumluluk projesi, kendi pratiği içinde bir yerelden kalkınma projesine (İzmir Modeli) dönüşmüştür (Tekeli, 2018a: 50).

Okul Sütü Projesi, İzmir'i süt üretiminde ülkenin lideri yapmıştır. Son on yılda süt üretimi Türkiye'de % 168, İzmir'de % 240, Tire ve çevresinde ise % 440 oranında artmıştır (Tekeli, 2018a: 127-128; Balkır, 2018: 124). Ayrıca 2002-2015 yılları arasında İzmir'in tarımsal üretim deseninde sütün payı, % 9,5'den % 17,7'ye ulaşmıştır (Uysal, 2018a: 75).

Okul Sütü Projesi, 2012 yılından itibaren Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Türkiye genelinde uygulanmıştır. Bunun üzerine belediye, aynı yıl Süt Kuzusu Projesi'ni başlatmıştır (Tekeli, 2017: 163).

5.2.5.2. Süt Kuzusu Projesi

İzmir Büyükşehir Belediyesi, Tire Süt Kooperatifi ile sözleşmeli üretim modeli temelinde bu defa 2012 yılında Süt Kuzusu Projesi'ni başlatmıştır. Halen devam eden proje ile belediye, kooperatiften aldığı sütü 1-5 yaş grubundaki 155 bin yoksul çocuğun evine ayda bir 8 litre olarak ulaştırmıştır. 2017 yılında projeye Suriyeli göçmen çocuklar da dahil edilmiştir. Projenin ilk yılında 811 çocuğa 4,5 bin litre süt dağıtılırken; bu miktar, 2021 yılı Şubat ayı itibariyle 11 milyon çocuğa ve 90 milyon litreye ulaşmıştır (İBB, t.y.). Belediye, süt için Tire Süt Kooperatifi'ne 2018 yılı itibariyle 32 milyon TL ödemiştir (Uysal, 2018b: 127-128).

5.2.5.3. Diğer Projeler

İzmir'de yerel/kırsal kalkınmayı destekleyen aktörlerden biri, İzmir Kalkınma Ajansı'dır (İZKA). İZKA'nın desteğiyle uygulanan söz konusu projelerde¹⁷, daha ziyade süt, zeytin ve çiçek gibi ürünlerin

¹⁷ Bu projelerden bazıları şunlardır: Sosyo-Ekonomik Kalkınma İçin Sürdürülebilir Bir

üretimi ile organik tarım öne çıkmıştır. Projelerin temel hedefi, tarımda üretimi ve verimliliği artırmak; dolayısıyla kırsal kalkınmaya katkıda bulunmaktır. Projeler ile tarım sektörünü geliştirmek üzere soğuk hava deposu ve laboratuvarlar gibi altyapılar kurulmuştur.

6. SONUÇ YERİNE: BAŞLICA TESPİTLER, DEĞERLENDİRMELER ve ÖNERİLER

İzmir Modeli, İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin öncelikle tarım sektörünü geliştirmek için 15 yıl önce tarımsal kooperatifler aracılığıyla kurduğu bir yerelden kalkınma yaklaşımıdır. İzmir'e özgü olarak geliştirilen bu modelin temeli, belediyenin Okul Sütü Projesi (2005) için gerekli sütü, sözleşmeli üretim yaklaşımıyla 2007 yılından itibaren Tire Süt Kooperatifi'nden almasına dayanır. Belediye, benzer işbirliğini daha sonra diğer tarımsal kooperatifler ile yapmıştır.

İzmir Modeli, İzmir Tarım Modeli ve İzmir Tarım Dışı Model şeklinde iki alt modelden oluşmuştur. Bu çalışmada, İzmir Tarım Modeli, başlıca aktörleri ve araçları (Bkz.: Tablo 4) itibariyle incelenmiş; konuya ilişkin tespitler ve değerlendirmeler yapılmış ve bazı öneriler getirilmiştir.

Tespitler: İzmir Tarım Modeli'nin başlıca aktörleri, araçları ve sonuçları şunlardır:

- **İzmir Tarım Modeli'nin Başlıca Aktörleri:** İzmir Büyükşehir Belediyesi, tarımsal kalkınma kooperatifleri ve İzmir Kalkınma Ajansı'dır.
- ✓ İzmir Büyükşehir Belediyesi (İBB): İzmir Modeli'ni geliştirme ve uygulama sürecinde öncü ve katalizör rollerini¹⁸ üstlenmiştir. Bu süreçte kurumsal yapılanma,

Örnek: Yarımada'da Organik Tarım Projesi (2008), Toprak ve Yaprak Analiz Laboratuvarı Projesi, Organik ve İyi Tarım Uygulamalarında Bir Örnek Köy: Karaağaç Projesi (2009), AGROLAB Projesi (2009), Zeytin ve Zeytinyağı İşleme Tesisi (2009), Dikili- Kınık İlçelerinde Sağlıklı Süt Toplama ve Depolama Olanaklarının Artırılması (2015), Beydağ'da Alternatif Turizm Gelişiyor (2015), Arslanlar Süt Toplama ve Soğutma Merkezi (2010), Kemalpaşa Dereköyü Sütte Soğuk Zincirin Kurulması (2010), Çamönü Köyü Süt Toplama ve Soğutma Merkezi (2010), Dokuzlar Köyü Kestane İşleme Tesisi (2010), Bademli Doku Kültürü Laboratuvarı (2010), Yarımada Çiçek Açıyor, Kuşçular Soğuk Hava Deposu (2015) ve Urla Bağ Yolu Projesi.

¹⁸ İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin katalizör (kolaylaştırıcı) rolü, üç şekilde ortaya çıkmıştır: Kentsel kamu hizmetlerinin verilmesi, kentsel ve kırsal aktörlerin üretim kapasitelerinin geliştirilmesi ve üreticilerin örgütlenerek yapabilirliklerinin artırılmasıdır.

stratejiler geliştirme ve projeler uygulama bakımından önemli adımlar atmıştır.

- ✓ Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri: İzmir Büyükşehir Belediyesi, yoksul çocuklara dağıttığı sütü ve yoksul ailelere verdiği gıda paketlerindeki ürünleri (zeytinyağı, bal, peynir vb.), park ve bahçeler için fidan, fide ve çiçek ihtiyacını kooperatiflerden karşılamıştır. Böylece 2007 yılında Tire Süt Kooperatifi ile başlattığı sözleşmeli üretim modeline daha sonra Bayındır Çiçekçilik Kooperatifi, Bademli Fidancılık Kooperatifi, İğdeli Tarımsal Kalkınma Kooperatifi ve Bademler Tarımsal Kalkınma Kooperatifi gibi kooperatifleri eklemiştir. Bu işbirliği ile kırsal üretici, kooperatif, belediye ve kentsel tüketici arasında bir yatay entegrasyon modeli kurmaya çalışmıştır.
- ✓ İzmir Kalkınma Ajansı (İZKA): İzmir'de yerel/kırsal kalkınmaya yönelik projelere mali ve teknik destekler vermiştir.
- **İzmir Tarım Modeli'nin Başlıca Araçları:** Bunlar, İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin kurumsal yapılanması, sözleşmeli üretim modeli, yerel/kırsal kalkınma stratejileri, mali ve teknik destekler ile projelerdir.
 - ✓ Kurumsal Yapılanma: İzmir Büyükşehir Belediyesi, tarım sektörünü geliştirmek ve kırsal kalkınmaya katkıda bulunmak üzere 2007 yılında Tarımsal Hizmetler Dairesi Başkanlığı'nı kurmuştur.
 - ✓ Sözleşmeli Üretim Modeli: İzmir Büyükşehir Belediyesi, tarımsal kooperatifler ile sözleşmeli üretim modelini uygulayarak üreticinin ürününe alım garantisi vermiş, kooperatiflerin üretim kapasitesini artırmış ve yaptığı alımlar karşılığında 263,4 milyon TL ödeme yapmıştır.
 - ✓ Yerel/Kırsal Kalkınma Stratejileri: İzmir Büyükşehir Belediyesi, her yerelin kendine özgü dinamikleri ile sürdürülebilir kalkınması ve kentle bütünleşmesi için yerel aktörler ile kalkınma stratejileri geliştirmiştir. Bunlar, Yarımada Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi (2014), Gediz-Bakırçay Havzaları Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi (2015), Küçük Menderes Havzası Sürdürülebilir Kalkınma

Stratejisi (2016) ve İzmir Tarımsal Gelişme ve Yerleşme Stratejisi (2017).

- ✓ Mali ve Teknik Destekler: Başta İzmir Büyükşehir Belediyesi ve İzmir Kalkınma Ajansı olmak üzere yerel aktörler, tarım sektörünü geliştirmek için doğrudan ve dolaylı destekler vermiştir. Doğrudan destekler ile tarım üreticilerine mali ve aynı destekler sağlanmıştır. Dolaylı destekler ile de tarım üreticilerine eğitimler verilmiş; köy yolları asfaltlanmış; kentte üretici pazarları kurulmuştur.
- ✓ Kırsal/Tarımsal Kalkınma Projeleri: İzmir Modeli'nin temeli, İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin Tire Süt Kooperatifi ile yürüttüğü Okul Sütü Projesi'ne (2005-2012) dayanır. Bu projenin 2012 yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Türkiye genelinde uygulanması üzerine Süt Kuzusu Projesi (2012) başlatılmıştır.

İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin ve İZKA'nın desteğiyle başka projeler de uygulanmıştır. Söz konusu projeler ile daha ziyade tarımsal üretim altyapısı geliştirilmiştir.

- **İzmir Tarım Modeli'nin Başlıca Sonuçları**¹⁹: İzmir Tarım Modeli çerçevesinde yürütülen faaliyetlerin, tarım sektörünün büyümesine, tarım istihdamının artmasına, kooperatifleşmeye ve kırdan kente göçün azalmasına yol açtığı; ulusal ve küresel düzeyde farkındalıklar yarattığı ve ödüller aldığı belirtilmiştir (Balkır, 2018: 125; Göymen, 2018: 101; Uysal, 2018a: 26):
 - ✓ Tarım Sektörünün Büyümesi: İzmir'de tarım, 1990-2003 döneminde yılda yaklaşık % 1; 2004-2017 döneminde ise % 7,5 (ulusal ortalama % 3,1) büyümüştür.
 - İzmir'de hayvansal ürünler, 1990-2003 döneminde % 1,3; 2004-2017 döneminde ise % 10,7 artmıştır.
 - Türkiye'deki süt üretimi % 150 artarken; bu oran İzmir'de % 240, yalnızca Tire ilçesi ve çevresinde ise % 410 olarak gerçekleşmiştir.
 - İzmir'de süs bitkileri yetiştirme alanı % 95 (Türkiye: % 9) artmıştır.

¹⁹ Avcan (2017a, 2017b), söz konusu bazı sonuçların İzmir Modeli'nin kuramsal temelini atıldığı araştırmalarda belirtildiğini ve İzmir'in geneline ait olan bu sonuçların İzmir Modeli ile doğrudan ilişkilendirilmeye çalışıldığını ileri sürmüştür.

- Bademli Kooperatifi, Kazakistan'a fidan; Bayındır Kooperatifi de Hollanda'ya çiçek ihraç etmiştir.
- ✓ Tarım İstihdamının Artması: 2015-2016 yılları arasında tarım istihdam oranı Türkiye'de % 20,6'dan % 19,5'e düşerken; İzmir'de % 9,9'dan % 10,5'e yükselmiştir.
- ✓ Kooperatifleşme: İzmir Büyükşehir Belediyesi, sözleşmeli üretim modeli aracılığıyla üreticilerin kooperatifler şeklinde örgütlenme bilincini ve kooperatiflerin üretim kapasitesini artırmıştır.
 - Son 10 yılda İzmir'de tarımsal kooperatiflerin üye sayısı % 161, çalışan sayısı % 616, toplam ürün yelpazesi de % 225 oranında artmıştır.
 - Bayındır ilçesinde 2010-2015 yılları arasında süs bitkileri üreten 314 yeni işletme kurulmuştur.
 - Belediye ile sözleşmeli üretim yapan kooperatiflerin cirosu, 2007-2016 döneminde % 658 oranında artmıştır.
- ✓ Kırdan Kente Göçün Azalması: İzmir'in "kırsal" 19 ilçesindeki nüfus, 2015-2016 döneminde % 1,59 oranında artmıştır (İzmir: % 1,32). İzmir'in kırsal nüfus oranı, 2007 yılında % 29,14 iken 2016 yılında % 30,70'e yükselmiştir.
- ✓ Farkındalıklar ve Ödüller: İzmir Modeli, ulusal ve küresel düzeyde farkındalıklar yaratmış ve bazı ödüller almıştır (İBB, 2016: 276).
 - Okul Sütü Projesi (2005), Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 2012 yılında Okul Sütü Programı olarak Türkiye'de uygulanmıştır.
 - İzmir Modeli, Türkiye'de Ankara, Bursa, Burdur, Muğla, Antalya, Balıkesir gibi belediyelere esin kaynağı olmuştur.
 - İzmir Modeli, Rusya'daki Globalleşme Ekseninden Kentlerin Kalkınması: Faktörler, Eğilimler, Riskler (2014) adlı uluslararası konferansta örnek gösterilmiştir.
 - İzmir Modeli, Bağımsız Kentler Konferansı'nda (Londra, 2017) örnek model olarak kabul edilmiştir.
 - Tire Süt Kooperatifi, Birleşmiş Milletler tarafından Örnek Kırsal Kalkınma Modeli (2012) seçilmiştir.

- Tire Süt Kooperatifi, Birleşmiş Milletler'in Kırsalda Refahı Artırma ve Üreticiyi Koruma Ödülü'nü (2015) almıştır.
- Bademli Kooperatifi, Birleşmiş Milletler tarafından En İyi Kooperatif Uygulaması seçilmiştir.

Yapılan açıklamalar çerçevesinde şu hususlar vurgulanabilir:

- İzmir'in toplumsal yapısı ve tarihsel birikimi temelinde kente özgü olarak geliştirilen İzmir Modeli, sosyal demokrat belediyeçilik, katılımcılık, girişimcilik ve yenilikçilik yaklaşımları ile geliştirilen bir yerel yönetim modelidir (Tekeli, 2018b: 10; Kaşdoğan ve Barbak, 2019: 370, 372; Yetişkul ve Şenbil, 2020: 220).
- İzmir Tarım Modeli, Türkiye'de daha önce geliştirilen ve uygulanan/uygulan(a)mayan örnek köy, köy-kent, merkez köy, tarım-kent gibi modellerden başlıca şu yönlerden farklıdır: Yerel aktörlerin öncülüğünde gerçekleştirilmesi; sözleşmeli üretim yaklaşımına dayanması, kırsal kalkınma stratejilerinin geliştirilmesi, yerel aktörlerin faaliyetlerine mali ve teknik destekler verilmesi, 15 yıldır uygulanması, tarım üreticilerinde örgütlenme bilincini artırması gibi.

Değerlendirmeler: İzmir Tarım Modeli'nin Tablo 2'deki kriterlere göre yapılan değerlendirmesi, Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6: İzmir Tarım Modeli'nin Değerlendirilmesi

Kriter	Değerlendirme	Puan*
Açıklık	<ul style="list-style-type: none"> İzmir Büyükşehir Belediyesi, Açık Veri Stratejisi (2020) ile bazı tarım faaliyetlerine (süt, meyve fidanı, küçükbaş hayvan, arı dağıtımı) ait verileri https://acikveri.bizizmir.com/ internet sitesinden kamuoyu ile paylaşmıştır. İzmir Tarım Modeli kapsamında yapılan ve/veya yapılacak faaliyetlere ilişkin raporlar, kamuoyu ile paylaşılmamıştır. İzmir Büyükşehir Belediyesi, yardım yapacağı kişileri seçmek için kriterler belirlerken²⁰ sözleşmeli üretim yapacağı kooperatifler için kriterler tespit etmemiştir (Avcan, 2020). 	<ul style="list-style-type: none"> 1 - -
Katılımcılık	<ul style="list-style-type: none"> İzmir Büyükşehir Belediyesi, 16 ziraat odası, 41 birlik ve kooperatif, 8 kamu ve özel işletme ile işbirliği yaparak kentteki tarımsal üreticilerin % 37,6'sına ulaşmıştır (Uysal, 2018a: 63). İzmir'de tarım sektöründe İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin yanı sıra tarımsal kooperatifler, İl Tarım Müdürlüğü gibi birçok kamu, özel ve sivil aktör olmasına karşın bunların çoğu modele dahil edilmemiştir. 150 tarımsal kalkınma kooperatifinden yalnızca 5 tanesi ile sözleşmeli üretim yapılmıştır (Avcan, 2020). 	<ul style="list-style-type: none"> + -
Hesap Verebilirlik	<ul style="list-style-type: none"> İzmir Modeli kapsamında yapılan çalışmalarda farklı veriler kullanılmıştır. Örneğin TÜİK ile İzmir Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü verilerine göre 2007-2016 döneminde süt üretimi Türkiye'de % 49, İzmir'de % 57 oranında artmasına karşın Tarımsal Gelişme ve Yerleşme Stratejisi'nde bu veriler sırasıyla % 70 ve % 410 şeklinde belirtilmiştir (Avcan, 2017b). 	<ul style="list-style-type: none"> -

²⁰ Bkz.: Tarımsal Hizmetler Dairesi Başkanlığı Hizmet Standartları.

Uyum ve İlgililik	<ul style="list-style-type: none"> İzmir Tarım Modeli kapsamında geliştirilen kalkınma stratejileri, amaçları ve öncelikleri bakımından 9. Kalkınma Planı (2007-2013), 2014-2023 İzmir Bölge Planı ve İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin stratejik planları gibi ulusal, bölgesel ve yerel planlar ve stratejiler ile uyumlu bir şekilde hazırlanmıştır. 	<ul style="list-style-type: none"> +
Etkinlik, Etkililik ve Etki	<ul style="list-style-type: none"> İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir Kalkınma Ajansı gibi yerel aktörler, tarım sektörüne önemli bir mali kaynak aktarmıştır. Ancak bu kaynakların etkinliği, etkililiği ve etkisi belirlenmemiştir. Tarım üreticilerine verilen mali ve teknik desteklerin üretime etkisine yönelik izleme ve değerlendirme sistemi kurulmamıştır. 	<ul style="list-style-type: none"> - -
Sürdürülebilirlik	<ul style="list-style-type: none"> İzmir Tarım Modeli kapsamında yapılan ve yerel kalkınmada muhtemelen etkin olan projeler, etki analizleri yapılmadığı için belirlenememiş ve dolayısıyla sürdürülebilirliği sağlanamamıştır. İzmir Tarım Modeli'ni uygulayan belediye yönetiminin seçimlerde değişmesi ihtimali, modelin geleceğini belirsiz yapmaktadır (Avcan, 2017b). İzmir Tarım Modeli kapsamında yapılan bazı faaliyetler, Bursa, Adana, Konya, Antalya gibi belediyeler tarafından da uygulanmaktadır (Avcan, 2017b). 	<ul style="list-style-type: none"> - - 1

*: Puanlama, yazar tarafından geliştirilmiş olup; 1: Kısmen, +: Evet, -: Hayır anlamına gelmektedir.

Yapılan tespitler ve değerlendirmeler sonucunda İzmir Tarım Modeli'nin henüz emekleme aşamasında ve bu kapsamda yürütülen tarımsal faaliyetlerin bir "model"den ziyade birer "örnek" çalışma niteliğinde olduğu kanaatine ulaşılmıştır.

Öneriler: İzmir Tarım Modeli'nin daha işlevsel ve etkin olabilmesi için şu hususlar önerilebilir:

- Açıklık ve Hesap Verebilirlik: İzmir Tarım Modeli kapsamında yapılan faaliyetler, değerlendirmeler ve raporlar ile derlenen veriler, kamuoyu ile paylaşılmalıdır.
- Katılımcılık: İzmir Tarım Modeli'ne katılım artırılmalı ve yerel aktörler ile yeni işbirliği modelleri geliştirilmelidir.
- Etkinlik, Etkililik ve Etki: Yapılan faaliyetlerin tarım sektörüne dolayısıyla yerel kalkınmaya katkısını belirlemek üzere etkinlik, etkililik ve etki analizleri yapılmalıdır.
- Sürdürülebilirlik: Yerel/kırsal kalkınmada etkili/etkin olan projeler tespit edilerek sürdürülebilirliği sağlanmalıdır.
- İzleme ve Değerlendirme Sistemi: İzmir Tarım Modeli'nde belirlenen hedeflere ulaşma düzeyini tespit etmek için bir izleme ve değerlendirme sistemi kurulmalıdır.
- Veri Tabanı/Bankası: İzleme ve değerlendirme sürecinde elde edilen verilerin toplandığı ve kamuoyu ile paylaşıldığı bir Veri Tabanı/ Bankası kurulmalıdır.
- Eylem Planı: İzmir Tarım Modeli çerçevesinde yapılması planlanan faaliyetlerin eylem planları hazırlanmalıdır.
- <https://www.izmirmodeli.com/>: İzmir Tarım Modeli kapsamında yürütülen faaliyetler ve hazırlanan dokümanlar, bu internet sitesinde kamuoyu ile paylaşılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akci, A. (2015). Kırsal Kalkınma İçin Bir Model Önerisi. Selçuk Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
- Avcan, A. R. (2017a). Tarım Hizmetlerinin Yerel Kalkınma Modeli Olabilmesi...(1). (29.4.2017). Tarım Hizmetlerinin Yerel Kalkınma Modeli Olabilmesi...(2). (02.5.2017). Tarım Hizmetlerinin Yerel Kalkınma Modeli Olabilmesi...(3). (04.5.2017). Tarım Hizmetlerinin Yerel Kalkınma Modeli Olabilmesi...(4). (08.5.2017). Tarım Hizmetlerinin Yerel Kalkınma Modeli Olabilmesi...(5). (10.5.2017). Tarım Hizmetlerinin Yerel Kalkınma Modeli Olabilmesi...(6). (14.5.2017). <https://kentstratejileri.com/tag/tarimsal-kalkinma/> (Erişim Tarihi: 09.5.2021).

- Avcan, A. R. (2017b). Model mi, Örnek mi Yoksa Yöntem mi? (1). (14.7.2017). Model mi, Örnek mi Yoksa Yöntem mi? (2). (17.7.2017). Model mi, Örnek mi Yoksa Yöntem mi? (3). (24.7.2017). <https://kentstratejileri.com/tag/tarimsal-kalkinma/> (Erişim Tarihi: 09.5.2021).
- Avcan, A. R. (2020). İşbirliği; Ama Kimlerle ve Nasıl? (07.10.2020). <https://kentstratejileri.com/tag/tarimsal-kalkinma/> (Erişim Tarihi: 09.5.2021).
- Balkır, C. (2018). İzmir Büyükşehir Belediyesinin Sivil Toplum Kuruluşları ve Demokratik Kitle Örgütleri ile İlişki Kurma Biçimi. İzmir Modeli Çalışmaları V. Kitap, İzmir, 93-140.
- CEC (Commission Of The European Communities). (2001). European Governance: A White Paper, COM (2001), Brussels, 35 p.
- Çelik, F. (2018a). İzmir Kalkınma Ajansı Örneğinde Kalkınma Kurulu'nun Yönetişim Yaklaşımı İle Analizi. Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8 (2), 364-386.
- Çelik, F. (2018b). Shannon Kalkınma Ajansı'nın (İrlanda) Yenilikçilik Faaliyetleri. Ankara Ün. Sosyal Bilimler Dergisi, 9 (2), 14-36.
- Çelik, F. (2019a). Entegre Nehir Havzasını Yönetme Deneyimlerinin Karşılaştırmalı Analizi: ABD ve Türkiye Örnekleri. Mehmet Akif Ersoy Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11 (28), 218-242.
- Çelik, F. (2019b). Yerel Kalkınmada Teknopark Modeli: Emilia-Romagna (İtalya) ve Shannon (İrlanda) Bölgeleri Örnekleri. Afyon Kocatepe Ün. Sosyal Bilimler Dergisi, 21 (4), 1112-1129.
- Çelik, F. (2019c). Emilia-Romagna Bölgesi'ne (İtalya) Özgü Ekonomik Kalkınma Modeli: Emilian Modeli. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10 (2), 45-55.
- Çelik, F. (2019d). Styria Kalkınma Ajansı'nın (SFG) Yenilikçilik Faaliyetleri. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 74 (3), 875-893.
- Çelik, F. (2020). Styria Bölgesi (Avusturya) Yenilik Sistemi'nin Genel Bir Değerlendirmesi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11 (2), 81-96.

- Çelik Efşan, N. ve Yılmaz, V. (2021). Yerel Yönetim Birimi Olarak Belediyelerin Kentlerin Yerel Kalkınmasındaki Etkilerinin Değerlendirilmesi Üzerine Bir İnceleme. *Akademik İzdüşüm Dergisi*, 6 (1), 96-113.
- Çetin, Z. Ö. (2014). The Social Democratic Municipalism in Turkey: The Metropolitan Municipal Case of Ankara. *International Journal of Liberal Arts and Social Science*, 2 (7), 129-143.
- Ersayın, Z. (2012). *Kamu Müdahalelerinde Katkısalılığın Değerlendirilmesi: Çukurova ve İzmir Kalkınma Ajansları KOBİ Destekleri Örneği*, Devlet Planlama Teşkilatı Uzmanlık Tezi.
- Esen, O. (2018). Yerel Kalkınmanın Odağında Mali Yönetim Stratejisi. *İzmir Modeli Çalışmaları II. Kitap*, İzmir, 120-205.
- EURADA (1999). Creation, Development and Management of RDAs. Does it have to be so difficult?
- Göymen, K. (2004). Yerel Kalkınma Önderi ve Paydaşı Olarak Belediyeler. *Yerel Kalkınmada Belediyelerin Rolü. Uluslararası Sempozyum Kitabı, Pendik Belediyesi Kültür Yayınları*, 21-31.
- Göymen, K. (2018). Katılım ve Yönetime İlişkin İzmir Büyükşehir Belediyesi Uygulamaları. *İzmir Modeli I. Kitap*, 97-102.
- Gümüšoğlu, Ş., Kellevezir, I. ve Gümüšoğlu N. H. (2020). Yerel Yönetimlerin Tarımsal Politikalarının Ekonomik Kalkınmaya Etkisi ve Dijital Teknoloji Destekli Bir Model Önerisi. *İzmir İktisat Dergisi*, 35 (1), 647-660.
- Hacı Süleyman, D. (2019). Bölgesel Kalkınmada Yerel Yönetimler ve Kooperatifçilik Politikalarının Rolü: Tire Süt Kooperatifi Örneği. *Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Ildırar, M. (2004). Bölgesel Kalkınma ve Gelişme Stratejileri. Ankara: Nobel Yayını, 250 s.
- İBB (İzmir Büyükşehir Belediyesi) (2015). *Gediz-Bakırçay Havzası Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi*. İzmir, 421 s.
- İBB (2016). *Küçük Menderes Havzası Sürdürülebilir Kalkınma ve Yaşam Stratejisi*. İzmir, 396 s.
- İBB (t.y.). <https://acikveri.bizizmir.com/> (Erişim Tarihi: 09.05.2021).
- İTOM (İzmir Tarım ve Orman Müdürlüğü) (2019). *Brifing*.
- İZKA (İzmir Kalkınma Ajansı) (2012). *2011 Faaliyet Raporu*. 114 s.

- İZKA (2014). Yarımada Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi. 283 s.
- Kaşdoğan, D. ve Barbak, A. (2019). İzmir Büyükşehir Belediyesinin Yerel Yönetim Modelinde Katılımcılık ve Yönetişim: Körfez Projeleri Üzerinden Bir İnceleme. IV. Uluslararası Kent Araştırmaları Kongresi, 363-383.
- Meydan, M. C. (2014). *Kalkınma Ajansları Desteklerinin Değerlendirilmesi: Karşıt Durum Etki Değerlendirme Örneği*, Kalkınma Bakanlığı Uzmanlık Tezi.
- OECD (1991). Principles for Evaluation of Development Assistance.
- OECD (2006). The New Rural Paradigm- Policies And Governance.
- OECD (2010). Evaluation in Development Agencies. Better Aid.
- OECD (2015). Local Economic Leadership. Paris.
- Özdemir, D. (2017). Kırsal Kalkınma Politikalarında Yönetişimin Değişen Rolü: Merkez Tabanlı Kalkınmadan Yerel Tabanlı Kalkınmaya Geçiş. Disiplinlerarası Bakış Açısı İle Yönetişim. Gazi Kitapevi, 109-129.
- Özden, F. ve Olgun, F. A. (2017). Kırsal Kalkınmada Yerel Yönetimler ile Üretici Örgütlerinin İşbirliği Olanakları Üzerine Bir İnceleme: İzmir İli Örneği. Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi, 52, 257-283.
- Özelçi Eceral, T. (2018). İzmir Büyükşehir Belediyesi İmar Uygulamaları. İzmir Modeli Çalışmaları IV. Kitap, 18-55.
- Özışık, U. (2015). Kent-Bölge Kavramı Işığında Türkiye’de Büyükşehir Belediye Sisteminde Değişim ve Kalkınma Ajansları: Yerel Ölçekte Mekânın ve Yönetişimin Yeniden Tanımlanması. Akademik İncelemeler Dergisi, 10 (1), 313-342.
- Özkan, H., Kırdas, E. K. ve Koç, T. (2012). Yoksulluk Sorununu Görmeyen Bir Kalkınma Modeli Olarak Yönetişimci Kalkınma: Adana Örneği, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 67 (4), 89-124.
- Pugliese, P. (2001). Organic Farming and Sustainable Rural Development: A Multifaceted and Promising Convergence. Sociologia Ruralis, 41 (1), 112-130.
- TCKB (Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı) (2017). Kalkınma Ajansları 2016 Yılı Genel Faaliyet Raporu. Ankara, 174 s.

- TCKB (2018). On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023). Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporu.
- Tekeli, İ. (2017). İzmir İli/Kenti İçin Bir Tarımsal Gelişme ve Yerleşme Stratejisi. Akdeniz Akademisi.
- Tekeli, İ. (2018a). İzmir Belediyeciliğinde 2004-2018 Dönemi'nin Öyküsü. Akdeniz Akademisi, 144 s.
- Tekeli, İ. (2018b). İzmir Modeli: İzmir İli İçin Demokratik Bir Belediyecilik Modeli Önerisi. Akdeniz Akademisi, 127 s.
- Uysal, Y. (2018a). Yerel Odaklı Kalkınma Yerel Kalkınmaya Verilen Önem (Tarım). İzmir Modeli Çalışmaları III. Kitap, İzmir, 24-96.
- Uysal, Y. (2018b). Yerel Kalkınmaya Verilen Önem (Tarım Dışı). İzmir Modeli Çalışmaları III. Kitap, İzmir, 99-164.
- Velibeyoğlu, K. (2018). Havza Esaslı Çalışmalar. İzmir Modeli Çalışmaları III. Kitap, İzmir Büyükşehir Belediyesi, 165-185.
- Wardhana, D., Ihle., R. and Heijman, W. (2017). Agro-clusters and Rural Poverty: A Spatial Perspective for West Java, Bulletin of Indonesian Economic Studies, 53 (2), 161-186.
- Yetişkul Şenbil, E. ve Aydın, N. (2019). Bölgesel Yönetişim Girişimleri: İzmir Modeli. 19. Ulusal Bölge Bilimi ve Bölge Planlama Kongresi (Giresun).
- Yetişkul, E. ve Şenbil, M. (2020). Yerleşmelerin Değişen Özellikleri Üzerinden İzmir Modeli'nin Yorumlanması. İdealkent, 29 (11), 214-229.
- Yıldırım, U. D. (2017). Tarımda Alternatif Kamusalılığın Olanakları: İzmir Tire Süt Kooperatifi Örneği. Meltem İzmir Akdeniz Akademisi Dergisi, 2, 50-67.